

Sinema ve Felsefe İlişkileri Üzerine: Sinemada Tembellik Hakkı

İnceleyen: Ali Gürbüz

Özet

Sinemada Tembellik Hakkı-Çalışma İdeolojisi ve Amerikan Sineması (Erbalaban Gürbüz, 2019) kitabı, Hollywood sinema endüstrisinin çalışma ideolojisi ile ilişkilerinin felsefi tarihsel bir analizini yapmaktadır. Aynı zamanda Amerikan Bağımsız sinemasından örneklerden de yararlanarak, kültürel eserler olarak filmlerin içerdiği düşüncelerin felsefi bağtımlarını araştırmıştır. Çalışma ideolojisi ile bağıntılı başarı mitlerinin minör eleştirisine odaklanmıştır. Söz konusu kitabın, sinema ve felsefe ilişkileri hususunda ortaya çıkardığı bakış açısının incelemesi yapılmaktadır.

Sinema ve Felsefe İlişkileri Üzerine: Sinemada Tembellik Hakkı

Çalışma kavramının felsefi analizinden yola çıkarak, bu kavramın kültürdeki anlamını araştırmaya çalışan Sinemada Tembellik Hakkı adlı kitap, felsefi tarihsel perspektifle kültürel bir eleştiri yapmaktadır. Hollywood sinemasını merkeze alan bir biçimde, dünya sinemasının farklı yönetmenlerinden de yararlanarak yapılmış bu kültürel analizde, evrensel kültürü oluşturan filmlerin çalışma kavramına nasıl yaklaştığını betimlemektedir. Çalışma kavramının ayrılmaz bir parçası haline getirilmiş yurttaşlık ödevlerini, başarı mitini, uygarlığın basamaklarında yükselme tutkusunu da eleştirel bir perspektifle analiz eden bu eser, çalışma kavramının yaşamın merkezi haline getirildiği uygarlığın işleyişini de ortaya çıkarmaya yönelik bir bakış açısı taşımaktadır. Çalışma kavramının ilksel toplumlarda bulunmayışından yola çıkan analiz, Antik Yunan toplumunda filozofların çalışmaya bakış açısını, modernleşme sürecinde filozofların yurttaşlık anlayışında çalışmanın yerini, dinsel düşüncelerde çalışmaya nasıl yaklaşıldığını çok yönlü olarak analiz etmektedir. Günümüz toplumlarında yaşamın merkezi haline getirilmiş çalışma ile ilgili düşüncelerin, kuşaklar boyunca felsefi, tarihsel ve kültürel açıdan nasıl dönüşümler geçirdiğini analiz eden kitap, çalışmaya adanmış bir hayatın, kazanma tutkusunun, yükselmek için sahip olunan kötücül hırsların kültürdeki anlamını da filmler üzerinden araştırmıştır.

Piyasa ekonomisinin, üretim ilişkilerinin yaşamı belirlemesinden önce, ilksel toplumlarda zamansal bir düzenleme bulunmadığından, zamana bağlı olarak düzenlenmiş çalışma ilişkileri de bulunmamaktadır. Çalışmanın insan yaşamının merkezi bir kategorisi haline gelişi, yaşamı çalışma etkinliğinden azade olan efendinin bilinci sayesinde olmuştur. Çalışmak zorunda olanlar ile çalışmaksızın hayatını idame ettirebilecek ayrıcalığa sahip olanlar arasındaki bilinç farklılığı, uygarlığın gelişim safhalarına yön vermiştir. Sınıflı toplumların gelişmesiyle, çalışmaya dair övgü, çalışmanın yaşamın ilk şartı olduğu hakkındaki düşünceler kültürü belirlemeye başlamıştır. Düşünmeye adanmış bir hayat ile çalışmaya adanmış hayat arasındaki gerilimli ilişki, tarih boyunca felsefi olarak tartışılmıştır.

Filozofların zamandan azade oluşuna dayanak olan düşünceler ile yurttaşların kendilerini düşünmeye adayamayacak kadar kusurlu bir zekaya sahip olmaları arasındaki felsefi ayrımlar, düşünme ve çalışma arasındaki ilişkiyi belirlemiştir. Aristoteles'ten Heidegger'e uzanan bir fikriyat olarak, düşünmeye adanmış bir hayatın, çalışma etkinliğinden uzak

durması vurgulanmıştır. Arendt, Aristoteles'in düşüncelerinin yorumunda Antik düşüncede, "hareketlerini ve etkinliklerini özgürce düzenleme olanağını iradi ya da gayri iradi olarak bütün yaşamında ya da geçici yitirmiş" kişinin hayatının değersiz olduğunu vurgulamıştır (Arendt, 2006: 43). Antik Yunan kültüründe, düşünebilmek için gerekli özgürlük, gereksinimlere bağlı çalışma etkinliğinin aşılmasına bağlıdır. Bu sebeple, çalışmaya yöneltilmiş hayatlar ise düşünmeye dahi fırsat bulamayacaklardır. Düşünme etkinliğinin sadece düşünmeye ehil olanlara bırakılabilmesi için felsefeyi kuran zekaların geliştirdiği virtüel içgüdü mekanizmaları böyle oluşturulmuştur (Deleuze, 2006: 149). Bu mekanizmaların ardında, insanların iki farklı tabiatla doğdukları hakkındaki kanaat bulunur. Bu kanaate göre; bazıları tabiatın yönetmek, bazıları da tabiatın yönetilmek için doğmuşlardır. Yönetmek için doğmuş olmanın ölçütü, tabiatın hediye ettiği zekadır, bu zekaya sahip olanlar, politik olarak yurttaşların uymakla yükümlü olduğu buyrukları, yasaları üretirler. Çalışma, yönetmek için doğmuş olan filozofun, yönetilmek için doğmuş olanlar için ürettiği yasadır. Tabiatın üstün bir zeka ile doğmuş olan filozof, düşünmeye adanmış hayatında keşfettiği çalışma yasası ile kusurlu zekası sebebiyle yönetilmek için doğmuş olanların yaşamını belirler. Çalışmaya dair yasayı belirleyen filozof, çalışma etkinliğinden azade olandır. Filozof, herhangi bir zamansal yükümlülüğün de azadedir. Çünkü; düşünmeye adanmış bir hayatın zamansal düzenlemeye tabi olmaması gerekir. Filozof, tabiat tarafından ona sunulmuş hediye olan zeka ile herkesin mutluluktan payını alabileceği siyasal kuramı, bu zamansal ilişkilere esasla kurar. Yurttaşlık ödevlerinin ayrılmaz bir parçası olan çalışma, filozofların düşüncelerinde, filozof olmayanlar için bir yükümlülüktür. Filozof olanlar ile filozof olmayanlar arasındaki ayırım, zaman, zeka ve özgürlük gibi kavramlar tarafından belirlenir. Filozof, zamandan, çalışma etkinliğinden, zorunluluktan azade iken, filozof olmayanlar, zamana göre yaşamakla, çalışmaya bağlı olmakla, sıradan bir zekaya sahip olmanın bedeli olarak zorunluluklara tabi olmak durumundadırlar. Felsefe tarihinde, zamanın düzeni, zeka farklarının doğurduğu ilişkiler, özgürlük ve zorunluluk ile ilgili tartışmalar, filozof ve filozof olmayanlar arasındaki ayrımlara göre belirlenir. Düşünmeye yetenekli olanlar ile neredeyse hiç düşünmeyenler arasındaki ayırım, uygarlığın üzerine inşa edildiği çalışma kavramı etrafında kurulan ilişkilerle düzenlenmiştir. Felsefi anlamda açıklamaya çalıştığım bu ilişkiler, çalışma kavramı ile ilişkili olarak filozofun konumu, yurttaşların işlevi, zamansal düzenleme ile bağıntı kitap boyunca farklı bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın kültür içerisindeki anlamının ortaya çıkarılması için yazılmış Sinemada Tembellik Hakkı kitabı, felsefenin temel tartışmalarını, Platon'dan Aristoteles'e, Rousseau'dan Hobbes'a, Nietzsche'den Marx'a, Deleuze'den Pessoa'ya uzanan bir biçimde ve daha başka birçok filozof üzerinden tartışmaktadır. Çalışmanın liberal toplumlar için merkezi önemi bulunması sebebiyle, bu tartışmanın kültürel olarak Hollywood'un yüz yıllık filmler tarihi üzerinden yapılması, ayrıca bir fikrîsel zenginlik ortaya çıkarmaktadır.

Emek ile çalışmanın insansal duruma ait etkinliklerden olduğunu, Arendt üzerinden tartışan kitap, emeğin çalışma ile aynı anlama gelebilecek bir biçimde dönüşmesinin felsefi anlamda sonuçlarını da tartışmaktadır. Tabiat halindeki bir insanın yaşamını idame ettirebilmek için, herhangi bir zamansal düzenleme olmaksızın gösterdiği çaba olan emek, doğallığın bir parçasıdır. Ancak emeğin piyasa toplumlarında zaman ile ölçülerek bir ücretle belirlendiği koşullar, emeğin çalışmaya dair mitlerle dönüşüme uğratılması anlamına gelmektedir. Platon'un Devlet kitabında sözünü ettiği, yönetilenlerin "tam zamanında" uymakla yükümlü olduğu işlevler, yaşamın üzerine inşa edileceği çalışma ilişkilerini doğurmuştur (Platon, 2003: 57). Çalışmanın mitolojik olarak inşa edilmesi, çalışma etkinliğinin anlamının soruşturulmasını gerektirdiğinden, alt başlığı Çalışma İdeolojisi olan kitap, çalışmaya dair mitlerin sorgulamasını da yapmaktadır. Bir teknik olarak inşa edilmiş olan çalışma, bu tekniğin beraberinde getirdiği yabancılaşma ile birlikte, çalışma fikrinin sorgulanmasını olanaksız hale getirmiştir. Çalışma fikrinin sorgulanması, Platon'dan Rousseau'ya ve Hobbes'a kadar uzanan bu mitin inşa sürecinin eleştirisini yapmayı gerektirmiştir. Rousseau, modern devletin üzerine inşa edileceği ilişkileri çalışma kavramı üzerinden oluşturmuştur. Herkesin ortak mutluluğunu, herkesin çalışmaya, ödevlerine riayet etmesi gerektiği inancına göre kurmuştur. Hobbes, Leviathan adlı kitabında, tabiat halinde, çalışmanın karşılığının belirsiz olmasından yola çıkarak, modern

devletin çalışmanın karşılığını bir düzene koyduğunu iddia etmiştir (Hobbes, 2013: 101).

Klasik felsefeden modern felsefeye, antik mitlerden dinsel düşüncelere çalışmanın övgüsü yapıldığından, çalışma fikri sorgulanması imkansız hakikatlerden biri haline getirilmiştir. Bu sebeple, Sinemada Tembellik Hakkı kitabı, sorgulanması imkansız bir hakikatin araştırılmasına yönelik bakış açısıyla yeni bir perspektif sunmaktadır. Kitap, Nietzsche, Marx, Baudrillard, Deleuze, Simmel, Adorno gibi filozofların düşüncelerini, çalışmaya dair eleştirel perspektifler üzerinden kuramsal olarak tartışmaktadır. Kitabın felsefi açıdan benimsediği bakış açıları, sadece kuramsal bölümde varlığını göstermemektedir. Hollywood sinemasının yüzyıllık tarihinde, çalışma mitinin inşa edildiği filmleri kuramsal açıdan yararlandığı kaynaklar üzerinden ayrıca tartışmaktadır. Hollywood sineması, liberal düşüncenin felsefi dayanaklarının en yetkin örneklerinin bulunduğu bir sinema anlayışı üzerine kurulmuş olduğundan, çalışmaya dair fikriyatın sorgulanmasının bu ekol üzerinden yapılması ayrıca zengin bir film evreni hakkında bilgi sahibi olmaya olanak tanımıştır. Çalışma ideolojisini yeniden üreten ana akım filmlerin incelenmesi ile sınırlı kalmayan metin, ayrıca bağımsız yönetmenlerin çalışma fikriyatına dair sorgulamalarını içeren filmlere de felsefi açıdan eleştirel analizler yapmıştır.

Çalışmanın bir ideoloji olarak nasıl oluştuğunun tarihsel felsefi olarak analiz edildiği ilk bölüm, ilksel toplumlardan Antik Yunan'a, feodal dönemden modern toplumsallıklara, emek ve çalışma kavramlarının analizini yapmaktadır. Emek ve çalışma kavramlarının sinemada nasıl anlamlar üzerinden kurgulandığının ayrıca tartışıldığı bu bölümde, Amerikan bağımsız sinemasında piyasa toplumsallığına katılmayı reddedenlerin varlığına da değinilmiştir. Amerikan bağımsız sinemasında, aylıklığın, yapmamayı tercih edenlerin, kazanma hırsına sahip olmayanların, çalışma mitolojisini aşındıran kaçış çizgilerinin anlam dünyasına dair felsefi bir okuma yapılmıştır.

Amerikan bağımsız sinemasının felsefi anlamda açtığı pencerelerin tartışıldığı kitabın ikinci bölümünde, bağımsızlık kavramının kültürel olarak eğilimleri de çözümlenmiştir. Hollywood sineması ile bağımsız sinemanın karşılaştırılmasına imkan veren bu bölüm, Hollywood'un bir endüstri olarak çalışkanlığını, çalışma ideolojisi ile ilişkisi üzerinden analiz etmiştir. Deleuze'un kavramları üzerinden bağımsız sinemanın minör felsefesinin analiz edilmesi yoluyla, ana akım sinemanın majör anlayışlarının karşılaştırılması olanağı elde edilmiştir. *Richard Linklater'in Slacker / Uyuşuk (1990)*, *Barbet Schroeder'in Bar Fly / Bar Kelebeği (1987)* filmlerinin analiz edildiği alt başlıklarda, sinema ve felsefe ilişkilerinin yaklaşmasının kültürel analizlerdeki anlamını yeniden düşünmeye imkan buluruz.

Sinemada Tembellik Hakkı kitabının üçüncü bölümü, ana akım Amerikan sinemasında çalışmaya dair mitlerin inşa sürecine odaklanmıştır. Başarı mitlerinin kültürdeki anlamının sorgulanması yoluyla, majör politik düşüncelerin anlam dünyasını nasıl inşa ettiğine dair felsefi anlamda bir tartışma yapılmıştır. *Umudunu Kaybetme (2006)*, *Too Big To Fail (2011)*, *Ofis Çılgınlığı (1999)* filmlerinin analiz edildiği bölümün alt başlıklarında, ana akım sinemanın düşüncelerinin insanlığın zihninde nasıl bir egemenliğe sahip olduğunu öğrenme imkanı buluruz. Hollywood filmlerinin kültürel anlamda yeniden üretimini gerçekleştirdiği çalışmaya dair mitlerin, gündelik hayatımızda sorgulanması imkansız hakikatler olarak nasıl kurgulandığını sorgulamaya imkan veren bu bölüm, filmlerin işlevinin gerçekliği yansıtmaktan öte gerçekliği inşa eden bir tarafının bulunduğunu da bize gösterir.

Sinema ve felsefe ilişkilerinin her geçen gün daha fazla ilgiye mazhar olduğu bir dönemde, Sinemada Tembellik Hakkı kitabı, kültür ürünleri olarak filmlerin analiz edilmesi sürecinde, bilimsel, sanatsal ve felsefi eserlerin geniş bir bakış açısıyla yorumlanmasının önemine dair bir tartışma için fırsat sunmaktadır. Çalışmaya adanmış hayatlarına sıkıca bağlanmış günümüz toplumlarının, kazanmak ve kaybetmek arasında sıkışmış yaşama kültürünün sorgulanmasına imkan veren böylesi eserler, düşünmeye adanmış hayatların kıymetini tartışmaya olanak verebilir. Çalışkan bu çağın bilincinin, Heidegger'in ifadesiyle, henüz düşünmeye başlamamış olmamızdaki rolünü idrak etmemiz açısından bir bakış açısı sunabilir.

Kaynakça

- Arendt, H. (2006). *İnsanlık Durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yay.
- Deleuze, G. (2006). *Bergsonculuk*. (H. Yücefer, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Erbalaban Gürbüz, Ö. N. (2019). *Sinemada Tembellik Hakkı*. Ankara: Ütopya Yay.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: YKY.
- Platon. (2003). *Devlet*. (S. Eyuboğlu, & M. A. Cimcöz, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.